

दक्षिण अफ्रिकी अनुभवको सन्दर्भमा जननेता भण्डारी र जबज

हामी नेपालीहरू दक्षिण अफ्रिका भन्ना साथ असलै असल काम फत्ते गर्न सक्ने नेताहरूको देशको रूपमा बुझ्छौं । रंगभेदवादी शासनसंग लामो लडाई लडेर संविधानसभा मार्फत संभवतः आजसम्म कै अनुकरणीय संविधान बनाउने देश हो दक्षिण अफ्रिका ! त्यसैले पनि हुनसक्छ हामी त्यहाँको धेरै कुराको “अनुकरण” समेत गर्न पुग्छौं ।

२०४६ साल अघि निरंकुश राजतन्त्रद्वारा थोपरिएको तानाशाही पञ्चायती व्यवस्था थियो । त्यो समयमा दक्षिण अफ्रिकाको एउटा एकान्त टापुमा नेल्सन मण्डेला लामो कारावास खेपी रहेका थिए । उनको रिहाईमा विश्वव्यापी रूपमै प्रचार अभियान चलिरहेको थियो । त्यति नै खेर राजतन्त्र विरुद्ध चर्चित भापा विद्रोहमा हतियार उठाउने नेता मोहचन्द्र अधिकारी पनि पञ्चायती शासकद्वारा थोपरिएको लामो जेल सजाय काट्दै थिए । त्यतिखेरको लडाकू कम्युनिस्ट पार्टी, नेकपा मा-ले ले उनको रिहाईमा जनपरिचालन मात्र गरेन, अभियान पोष्टरमा मोहनचन्द्रलाई “नेपाली नेल्सन मण्डेला”को रूपमा प्रस्तुत गर्‍यो ।

बहुदलीय व्यवस्था आयो । जननेता मदन भण्डारी चर्चाको शिखरमा हुनुहुन्थ्यो । ०४९ सालको अन्त्यतिर कम्युनिस्ट पार्टीको युवा महासचिवको रूपमा उहाँ एमालेको महासचिव फेरी चुनिनु भयो । त्यति नै खेर दक्षिण अफ्रिकामा एक थिए, क्रिस हानी- कम्युनिस्ट पार्टीका युवा महासचिव ! उनी लोकप्रीय थिए र दक्षिण अफ्रिकाको संक्रमणकालिन राजनीतिलाई संस्थागत गर्न नेल्सन मण्डेलासंगै क्रियाशिल थिए । उनको नृसंस हत्या भयो । जननेता भण्डारीको पनि त्यतिखेर क्रिस हानीसंग तुलना हुन थालेको थियो । केही महिना को बीच मै उहाँको पनि हत्या भयो ।

दुई नेताको हत्या भएको १६ वर्ष विति सकेको छ । दुवै देशमा उदेकलाग्दा राजनीतिक प्रयोग भएका छन् । दक्षिण अफ्रिकीहरूले रंगभेदलाई निर्मूल गरिसकेका छन्, हामीले अढाई शताब्दी पुरानो राजतन्त्रलाई विदा गरेका छौं । उनीहरूको भागमा अलि धेरै सकारात्मकता थपिएको छ, हाम्रो भागमा अबै राजनीतिक जटिलता छुँदै छ ।

डिसेम्बर २००७ मा सत्तारूढ अफ्रिकी नेसनल कँग्रेस (एएनसी) ले ५२ औं महाधिवेशन गर्‍यो । वर्तमान राष्ट्रपति ज्याकोव जुमा र निवर्तमान राष्ट्रपति थावो एम्बेकी २ कितामा उभिए । उही पार्टी, उस्तै राजनीतिक कद भएका दुई नेता अध्यक्षका प्रत्यासीको रूपमा उभिँदा सिङ्गो कार्यकर्ता पडित पनि दुई किनारामा उभिन थाले । त्यसको असर पार्टी भित्रमात्र नभई सत्ताधारी गठबन्धन र सिङ्गो राजकीय संयन्त्रमा समेत पयो । यही विवादलाई ध्यानमा राखि दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिस्ट पार्टीका नेताहरूले खुल्ला-पत्र नै लेखे ।

“कमरेडहरू, अहिलेको सन्तुलन भनेको हामीले हरेक विषयमा संगैसंगै गरेको संघर्षको प्रतिफल हो । डिसेम्बरमा हुने अफ्रिकी नेशनल कँग्रेसको ५२ औं महाधिवेशनको संघारमा आईपुग्दा ए एन सी का शाखाहरू, क्षेत्र, प्रान्त र राष्ट्रिय संरचनाहरूमा विभाजन र आपसी असहिष्णुता ईतिहासमै कहिल्यै नदेखिएको अवस्था देखिएको छ । राजनीतिक गुटबन्दीका कारण गुप्तचर संस्था, न्यायालय र सार्वजनिक संचारका क्षेत्र समेत चिन्ता लाग्दो किसिमले प्रदुषित भइहेको छ । हाम्रो उदाउंदो लोकतन्त्रका लागि क्षति पुऱ्याउन यती नै काफी छ, र यसलाई डिसेम्बर भन्दा अघिको स्थितिमा पुऱ्याउन चानेचुने तरीकाले संभव देखिँदैन ।

यस्तो किन भइरहेछ? यो आफैमा एउटा विवादको विषय हो । तर एउटा कुरा चाँहि निश्चित छ, हामी मरिगए पनि यसरी अघि बढ्न सक्दैनौं । परिवर्तनलाई सुनिश्चित गर्न संगसंगै जानुको हामीसँग विकल्प छैन ।

युवा मदन भण्डारी
एमालेको महासचिव चुनिनु
भयो । त्यति नै खेर दक्षिण
अफ्रिकामा एक थिए, क्रिस
हानी- कम्युनिस्ट पार्टीका
युवा महासचिव ! उनको
नृसंस हत्या भयो । केही
महिनाको बीच मै जननेताको
पनि हत्या भयो ।

राष्ट्रिय तहमा आ आफ्नो महाधिवेशन पछि कोसाटु र एस ए सि पी, निरन्तर ए एन सी संग द्विपक्षीय वा त्रिपक्षीय बैठकको लागि प्रयत्नरत थिए । हाम्रो मनसाय संयन्त्रमा जस्ता सुकै फरक मत र विवाद भए पनि तीव्र प्रतिस्पर्धा बीच हुन लागि रहको ए एन सी को निर्वाचनको प्रकृत्यामा कमरेडली व्यवहार रहेको नयाँ उदाहरण कायम गर्न बल पुऱ्याउनु थियो । दुःखको कुरा हामी यस्तो अनुभूती गरिरहेका छौं, ए एन सी को राष्ट्रिय नेतृत्व यति विघ्न विभाजित भइसकेको छ की अब उनीहरुमा हामीलाई भेट्न समेत अनिच्छा पैदा हुन पुगेको छ।

वर्षौदेखि ए एन सी को एउटा पक्षबाट कोसाटु र एस ए सि पी को सामुहिक नेतृत्वको अपमान र अमर्यादा हुदै आयो । हामीलाई भनियो- “समस्या तिमीहरुमै छ, पहिले पहिले संयन्त्रका यो वा उ नेताहरूसंग त सम्बन्ध असलै थियो नी ।” यही भनाईमा हाम्रो गंभीर आपत्ति रहेको छ । हामीलाई लागेको छ, हाम्रा सम्बन्ध राष्ट्रिय क्रान्तिप्रतिको हाम्रा साभा प्रतिवद्धतामा आधारित हुनुपर्छ- त्यो अमुक व्यक्ति मन पर्ने वा नपर्ने-नीजि अनुभूतिको आधारमा होइन ।

दुर्भाग्यवस गठबन्धनका निर्वाचित नेतृत्वको अपमान र अमर्यादा एउटा दिनचर्याको रूपमा प्रान्त, क्षेत्र र शाखासम्म भारिएको छ । गठबन्धनका हामी मात्रै होइन अपमानको कहर स्वयं ए एन सी का प्रान्तिय नेतृत्व, समर्पित तर स्वतन्त्र मन्त्रीहरु, अन्य जनसंगठनका सदस्य र गैरपार्टी सदस्य कमरेडहरुमाथि समेत थोपरिएको छ । अन्तहिन असफलता र काण्डका बीचको व्यापक असक्षमता माथि प्रभावकारी जितका लागि दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिस्ट पार्टी संघर्षप्रतिको समर्पणको सट्टा व्यक्तिप्रति समर्पण खोज्ने यस्तो नेतृत्व शैलीको तुरुन्त समाप्तीको लागि आह्वान गर्दछ ।

ए एन सी को डिसेम्बर महाधिवेशनले नयाँ जगमा त्रिपक्षीय संयन्त्रलाई सुदृढ गर्न हामी सबैलाई एउटा अर्को मौका दिनेछ भन्ने हामीलाई लागेको छ । तर ए एन सी मा भने यो महाधिवेशनबाट भन्नु विवादको शुरुवात हुने देखिदै छ । डिसेम्बरको निर्वाचनमा जे सुकै परिणाम आए पनि सन् २००८ को जनवरी र फेब्रुअरी पनि महाधिवेशनमय नै हुने छाँटकाँट देखिदैछ । एक समूह कमरेडहरु “जितुवा” को रूपमा र अर्को समूहका कमरेडहरु “हरुवा” को रूपमा दुइ चिरामा देखिने निश्चित छ । हामीलाई लाग्छ, जसले जिते पनि त्यो “विजय” वास्तवमा खोक्रो विजय हुनेछ, किनकी हामी विवादलाई नीति र सिद्धान्तको सट्टा व्यक्तित्वको लडाइमा केन्द्रीत गर्दैछौं । ...”

यसरी दक्षिण अफ्रिका विवाद शुरु भयो । दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिस्ट पार्टी (एसएसपी) को तर्फबाट अफ्रिकी नेशनल कँग्रेस (एएनसी)का सदस्यहरुलाई लेखिएको यो खुल्ला पत्रले एकातिर नेतृत्व, शैली, व्यवहार र आचरण आधारित विवाद प्रतिवन्धित गरेको छ । अर्कातिर एएनसी, एसएसपी र कँग्रेस अफ साउथ अफ्रिकन ट्रेड यूनियन्स (कोसाटु) रहेको सत्ता संचालक त्रिपक्षीय गठबन्धनले अंगिकार गरेको क्रान्तिको कार्यक्रम एन डि आर- नेशनल डेमोक्याटिक रेभोल्युसन अर्थात राष्ट्रिय लोकतान्त्रिक क्रान्तिलाई बुझ्ने, व्याख्या गर्ने र प्रयोग गर्ने मामिलामा सैद्धान्तिक बहस पनि जारी छ ।

रंगभेदी शासनको अन्त्यपछि प्रख्यात अस्वेत नेता मण्डेलाकै कार्यकालमा दक्षिण अफ्रिकी कमरेडहरु बीचको विवाद के'मा हो भन्ने प्रश्नमा कोसाटु र एस ए सि पी का नेताहरुको भनाई थियो- लोकतान्त्रिक दक्षिण अफ्रिका भोली कस्तो हुनेछ, समाजवादी की पूँजीवादी? हामी बीचको बहसको चुरो यही नै हो । आफ्ना मान्यताहरुलाई जोड दिदै ट्रेड यूनियन र कम्युनिस्ट पार्टीले “समाजवाद हाम्रो भविष्य हो, अहिले नै त्यसको निर्माण गरौ (सोसलिजम इज आवर फ्युचर, विल्ड ईट नाउ)” को नारा अघि सारे । उनीहरुले असमान र उत्पीडनमा पिसिएको अफ्रिकालाई उठाउन पुनरनिर्माण र विकासको कार्यक्रम (आरडिपी-रिक्न्स्ट्रक्सन एण्ड डेभलपमेन्ट पोग्राम) लाई परिवर्तनको आत्माको रूपमा व्याख्या गरे ।

अर्कातिर सत्ताधारी अफ्रिकी नेशनल कँग्रेसले भने रंगभेदी शासनको आर्थिक जरा उखलेर मात्रै परिवर्तन दिगो हुने नीतिमा जोड दियो । “उत्पीडित विश्वको अन्य भागभन्दा अलि फरक हाम्रो देशमा, आम जनतामा सम्पती र जमिन फिर्ता गरिएन भने मुक्तिको खासै अर्थ रहने छैन । त्यसैले हाम्रो रणनीतिको आधारभूत पक्ष भनेकै हाम्रो विजयले दिने परिवर्तनलाई औपचारिक प्रजातन्त्र भन्दा माथि उठाउनु हो ।

राजनीतिक गुटवन्दीका कारण गुप्तचर संस्था, न्यायालय र सार्वजनिक संचारका क्षेत्र समेत चिन्ता लाग्दो किसिमले प्रदुषित भइहेको छ। हाम्रो उदाउँदो लोकतन्त्रका लागि क्षति पुऱ्याउन यती नै काफी छ।

विद्यमान आर्थिक शक्तिहरूको भूमिका जस्ताको तस्तै रहन दिनुको अर्थ रंगभेदी हैकमको जरामा मलजल गर्नु हुनेछ ।” यही मान्यतामा एएनसीले अल्पसंख्यक गोरा साहूहरूको मुठ्ठीमा रहेको अर्थतन्त्र, बहुसंख्यक कालाहरूको हातमा ल्याई कालाहरूलाई धनी बनाउने विइइ(वि)- व्लाक इकोनोमिक इम्पाओरमेन्ट अर्थात कालाहरूको हातमा अर्थतन्त्रको शसक्तिकरण कार्यक्रम अधि साय्यो ।

यसपछि नयाँ विवाद “कालालाई धनी बनाउने की गरिब अफ्रिकीलाई अधिकार सम्पन्न बनाउने” अधि बढ्यो । नेल्सन मण्डेलाका उत्तराधिकारीका रूपमा थावो एम्बेकी दोस्रो कार्यकालको लागि राष्ट्रपतीमा चुनिएपछि ट्रेड यूनियन, कम्युनिष्ट पार्टी र सरकारमा रहेका एएनसी नेतृत्व बीच सैद्धान्तिक र शैलीगत दुवै प्रकृतीको विवादले चुली छोयो ।

“के हाम्रो लोकतान्त्रिक राज्यले पक्षपोषण गरेको र गरिरहेको श्रमिक वर्ग र शहरी तथा ग्रामीण गरिब जनसमुदायहरूको हात माथि पढेँ गएको छ त? वा एकाधिकार पूँजीवादले वितेको दशकमा तुलनात्मक रूपमा आफूलाई सुदृढ गरेको छ ? के सन् १९९४ पछि एनडिआरका चालक शक्तिको वर्चस्व समाजमा बढेको छ?” अबै बहस यसरी जारी छ ।

“स्थिति पहिले भन्दा पनि साह्रै खराब भयो ।” भन्नेहरूलाई सरकारमा रहनेहरूको जवाफ छ, “आज हिजो भन्दा राम्रो भएको छ र भोली निश्चित रूपमा आजभन्दा असल हुनेछ ।” दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिष्ट पार्टीको दावी छ, एनडिआरले आफ्नो घोषित बाटो फेरेको छ । जसको कारण एनडिआरका चालक शक्तिलाई भन्दा एकाधिकार पूँजीवादलाई ज्यादा लाभ हुन पुगेको छ ।

उत्तरको खोजिमा ताजा प्रश्नहरू

“यहाँसम्म आईपुग्दा के हामीहरू पहिले कै क्रान्तिकारी बाटोमा अडिग छौं त? रंगभेदी शासन सन् १९९४ मा अन्त्य भएपछिको हाम्रो राज्य तथा समाज रुपान्तरणको मार्ग के हो?” विवादको अर्को पाटोमा सैद्धान्तिक बहस पनि चाख लाग्दो देखिन्छ । रंगभेदी शासनको पतन पछि आफैले शासनको वागडोर सम्हाल्दा सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उतार्ने क्रममा उत्पन्न अनुत्तरित प्रश्नहरूको सूची लामै छ:

- के समाजवाद पूँजीवादको गर्भबाटै जन्मन्छ?
- एनडिआरको चरित्र के हो- पूँजीवादी की समाजवादी?
- दक्षिण अफ्रिका समाजवादमा पुग्ने बाटो कुन हो- पूँजीवादी, समाजवादी वा गैर पूँजीवादी?
- एनडिआरलाई समाजवादी बाटो तर्फ उन्मुख गराउनु वा यसको क्रान्तिकारीकरण गर्नु पर्छ भन्नु, यो कार्यक्रमलाई श्रमजीवी वर्गद्वारा अपहरण गराउनु वा “छलाड मार्ने कच्चा काम” बाट धरापमा पार्नु नै हो त?
- एनडिआरले उपनिवेशकालिन उत्पीडनको उत्तराधिकारको रूपमा रहेको एकाधिकार पूँजीवादको पुनरसंयोजन गर्ने हो की त्यसको अन्त्यको लागि काम गर्ने?
- हाम्रो ‘सपना’को राष्ट्रिय लोकतान्त्रिक राज्य कस्तो हुन्छ- “बुर्जुवा” की अन्य कुनै प्रकारको?
- एनडिआर समाजवादी रुपान्तरणको लागि बाधक हो की समाजवादको लागि छारितो बाटो?
- एनडिआरको सबैभन्दा बलशाली तथा गतिशिल पाटो कुन हो? के यो वर्ग निरेपेक्ष कार्यक्रम हो? आदि ।

बहसका चाखलाग्दा पक्ष

दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिष्ट पार्टी र ट्रेड यूनियनले अधि सारेको नारा- समाजवाद हाम्रो भविष्य हो, अहिले नै त्यसको निर्माण गरौं को व्याख्याबाटै बहसको थालनी भएको छ । “श्रमिक वर्ग र त्यसका सहयोगीहरूले राज्य सत्ता कब्जा नगरेसम्म समाजवादी उत्पादन सम्बन्ध शुरु हुने सक्दैन” भन्ने व्याख्या यो नारा क्वाइन गर्दा तय गरिएको थियो । अहिले यही मान्यतामा विश्वास गर्नेहरूको तर्क छ- पहिलेको नारालाई “समाजवाद हाम्रो भविष्य हो, अहिले श्रमिक वर्गको शक्ति निर्माण गरौं” भन्नु पर्छ । अर्काथरीको भनाई छ- यसको पुनरसंयोजन “समाजवाद भविष्य हो, अहिले समाजवादी सुधार गरौं” हुनुपर्छ । यी दुइ लाइनमा चलेको विवादको मुद्दा हो- “राष्ट्रिय संघर्षमा वर्गीय विषयको खोजी गर्ने की वर्ग संघर्षको राष्ट्रिय

कविलातन्त्रबाट दास युग,
दास युगबाट सामन्तवाद र
सामन्तवादबाट पूँजीवादी
संक्रमणको ऐतिहासिक
कालखण्डमा जसरी उत्पादन
सम्बन्ध फेरियो, त्यसै गरी
समाजवादी उत्पादन सम्बन्ध
पनि फेरिन्छ ।

यो पूँजीवादको गर्भबाट
जन्मदैन, दिग्विजयी श्रमिक
वर्गले सचेतनतापूर्वक आफैँ
सिर्जना गर्छन् ।

विषय खोज्ने” । यसै बहसको आसपास रहेर ए एन सी का विज्ञको निष्कर्ष छ- राष्ट्रिय लोकतान्त्रिक राज्य अहिलेको राज्य जस्तै हो शुद्ध पूँजीवादी । दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिस्ट पार्टीले भनेको “मिश्रित समाजवादी अर्थतन्त्र” पनि मार्क्सवादी लेनिनवादी होईन, ‘मिश्रित’ भन्नुको अर्थ हो सामाजिक जनवादी ।

“समाजवाद पूँजीवादको गर्भबाटै जन्मन्छ” यो भनाई पनि अहिले बहसको विषय बन्न पुगेको छ । यो बहस दक्षिण अफ्रिकाको बाटो “पूँजीवादी-समाजवाद उन्मुख की गैर पूँजीवादी” भन्ने विषयसंग जोडिएको छ । मोजाम्बिक र अंगोलाका प्रगतिशिल राष्ट्रिय मुक्ति क्रान्तिले विश्व पूँजीवादी उत्पादन प्रक्रियालाई पन्छाइ समाजवादमा पुग्नका अपनाएको समाजवाद-उन्मुख बाटो र जाम्बियाले अपनाएको गैरपूँजीवादी बाटोलाई “जिउँदो समाजवाद” को रूपमा बहसकर्ताहरूले उदाहरणको रूपमा चर्चा गरेका छन् ।

ए एन सी का जोयल नेटसीटेन्भेले दक्षिण अफ्रिकी कम्युनिस्ट पार्टीका महासचिव ल्वेड जिमान्डेको “समाजवाद उन्मुख” र “गैरपूँजीवादी बाटो” को व्याख्यालाई “तर्कसंगत नरहेको” भनेर बहस अधि बढाएका छन् । उनको तर्क छ, क्विलातन्त्रवाट दास युग, दास युगवाट सामन्तवाद र सामन्तवादवाट पूँजीवादी संक्रमणको ऐतिहासिक कालखण्डमा जसरी उत्पादन सम्बन्ध फेरियो, त्यसै गरी समाजवादी उत्पादन सम्बन्ध पनि फेरिन्छ । यो पूँजीवादको गर्भबाट जन्मदैन, बरु यस्ता सम्बन्ध त दिग्विजयी श्रमिक वर्गले सचेतनतापूर्वक आफैँ सिर्जना गर्छन् । उनको भनाई छ- समाजवादी क्रान्तिमा पहिलो र जटिल काम भनेकै श्रमिक वर्गमा शक्तिको हस्तान्तरण हो । यो शक्ति बलात् कब्जा गरेर वा चुनाव जितेर अभिव्यक्त हुनसक्छ । यो क्युवामा जस्तै फराकिलो आधारमा निर्मित क्रान्तिकारी मोर्चालाई “क्रान्तिकारी श्रमजीवी वर्गको पार्टी”मा रूपान्तरित गरेर पनि हुन सक्छ ।

क. मदन, जवज र दक्षिण अफ्रिकीहरूको अनुभवको सान्दर्भिकता

नेपालको द्वन्द्व समाधानमा दक्षिण अफ्रिकाको अनुभवको पटक पटक चर्चा गरे भैं, सरकार सञ्चालन र राजनीतिक कार्यक्रमको सन्दर्भमा दक्षिण अफ्रिकीहरूले बहसमा उठाएका प्रश्नहरू पनि हाम्रो छलफलमा निश्चितै सहायक होला भन्न सकिन्छ । अहिले नेपालमा पनि भीमकाय संविधानसभा छ, यसभित्र रहेका यथास्थितिवादी, उग्रवामपन्थी र दक्षिणपन्थी सबै प्रवृत्ति नयाँ नेपाल कस्तो बनाउने भन्नेमा आ-आफ्नै तरीकाकाको व्याख्या गरिरहेका छन् । दक्षिण अफ्रिकीहरूले आफ्नो राजनीतिक कार्यक्रम एनडिआरको भविष्य, समाजवादको निर्माण र सामाजिक रूपान्तरणमा बहस केन्द्रीत गरे भैं हामी पनि “जनताको बहुदलीय जनवाद-जबज”, मार्क्सवादको सृजनात्मक प्रयोग र नेपाली समाजको रूपान्तरणमा बहस केन्द्रीत गरिरहेका छौं ।

स्वतन्त्रता संग्राममा मारिएका एकजना एल साल्भाडोरका गुमनाम गुरिल्लाको कविता यहाँ उल्लेखनीय हुनसक्छ-

Ask not my name
Nor if you knew me
The dreams I have had
Will grow without me
Alive no more
I will go where my dreams have shown me.
Those who carry on the fight
Will plant other roses
All will remember me.

ताजा प्रश्नहरू धेरै छन्; उत्तर भने सीमित! यतिखेर हामीले जननेता मदन भण्डारीलाई कसरी स्मरण गर्नु पर्ला? एकपटक सोचौं ।

- विष्णु रिमाल; २०६७ जेठ ३१ गते